INDEX LECTIONUM
IN
LITERARUM UNIVERSITATE TURICENSI
INDE
A DIE XXVIII. MENSIS OCTOBRIS MDCCCL
USQUE
AD DIEM XX. MENSIS MARTII MDCCCLI
HABENDARUM.

H. Köchly | PRAEMISSA EST

DE ILIADIS *B*, 1—483
DISPUTATIO.

TURICI,
EX OFFICINA ZÜRCHERI ET FURRERI.
1850.

1850/51

Quod olim in Germanicorum philologorum conventu Darmstadii a. 1845 habito Lachmannum signiferum secutus demonstrare conatus sum*), secundi Iliadis libri priorem partem (v. 1—483) ex duobus carminibus contaminatam esse, eam sententiam nuper impugnavit in secunda notarum ad Iliadem editione, quae hoc ipso anno prodiit, Car. Frid. Naegelsbachius, acute sane pro suo more et ingeniose. Magni ego facio eum virum, quamquam neque conspectu et usu mihi cognitum et, si quid suspicari licet, de rebus divinis et humanis fere omnibus longe aliter atque me sentientem. Quo magis operae pretium me facturum arbitror, si eam quaestionem breviter tunc pro loco et tempore a me adumbratam denuo accuratius pertractaverim. **)

Ac primum quidem ut de hujus libri et antecedentis perpetuitate dicamus, jam Lachmannus notavit nusquam ad libri primi argumentum hoc libro respici, si discesseris a v. 3 sq., et a v. 239—42, qui versus num genuini sint valde incertum esse; nihil de peste aut de Thetidis precibus memorari. Contra eum Naegelsbachius hoc modo p. 143 disputavit: »*Nichts von der Pest; allerdings: denn deren Bedeutung geht darin auf, dafs sie Veranlassung zum Zwist der Könige giebt; Gelegenheiten, ihrer zufällig zu erwähnen boten sich eben dem Dichter nicht dar. Aber auch nichts von Thetis Bitte? Nichts, möchten wir sagen, als deren Vollzug; mittelst der Verse* 3. 4. *ἀλλ' ὅγε μερμήριζε κατὰ φρένα, ὡς 'Αχιλῆα τιμήσει', ὀλέσαι δὲ πόλεας ἐπὶ νηυσὶν 'Αχαιῶν, welche mit Heres Worten A*, 558. 559 *identisch sind, werden alle folgenden Ereignisse als Folge des von Zeus der Thetis gegebenen Versprechens dargestellt.*« Vides, quam artificiose haec excogitata sint, nec tamen valent ad elevandam Lachmanni vituperationem. Etenim si ponimus unum eumque bonum poëtam hunc librum arctissimo vinculo ad primum adnexuisse ita, ut res duobus continuis diebus gestae iis libris continerentur, is profecto non duobus tantum locis — quorum unus sine argumenti dispendio tolli potest — obiter ad Achillis injuriam respexisset, sed utriusque diei res in unius actionis decursum varie multipliciterque conjunxisset. Ita pestem Agamemnonis culpa et

*) Vide: *Verhandlungen der achten Versammlung — Darmstadt* 1846. p. 73—77.

**) Obiter moneo, cum haec scriberem, nec ipsum Lachmanni librum a. 1847 cum Hauptii additamentis editum, nec Grossii vindicias Homericas a. 1845 Marburgi editas ad manum mihi fuisse.

intemperantia provocatam aptissimam fuisse Thersitae convicio ipse Naegelsbachius p. 170 Hauptio concedit, quamquam cum optio poëtae data fuerit inter injurias, quarum altera Chrysae, altera Achilli illata sit, gravius hanc quam illam commemorari putavit. Quasi non utramque commemorare Thersita dignissimum fuisset, qui tamen, si unam eligere vellet, praetulisset propter orationis suae argumentum, quae tota in Agamemnonis libidinibus versatur, ejus amorem Graecorum exercitui funestum. Verum enim vero non solum in Thersitae oratione, sed fere ubique ad antecedentem diem respicere debebat poëta veram rerum connexionem quaerens, ut exempli gratia Agamemnonem faceret de exercitus peste modo vexati animo atque de Achillis ira sollicitum primum, tum per somnium divinitus immissum diserta consolatione recreatum; ut de his rebus faceret cum eum exponentem et in principum consilio et in concione, tum ceteros, qui surgerent, oratores in utramque partem disputantes, ut metus propter fortissimi herois dissidium merito conceptus spe Jovis somnio ostensa disjiceretur, et quae excogitari possunt sexcenta alia. Quale vero hic habemus vinculum, constans illud versibus quibusdam aliunde depromptis, id vero, si artem poëticam spectas, aut nullum est, aut consarcinatoris. Ejus enim non hic tantum, sed alibi quoque manus eo est conspicua, quod caementa sua aliis ex locis subducere solet. Ita hic v. 3 et 4 ὡς — Ἀχαιῶν ex A, 558 sq. sumpta esse ipse Nägelsbachius adnotavit, unde illum conjunctivos quoque τιμήσῃ, ὀλέσῃ transtulisse, multo est credibilius, quam aut mutatis modis (τιμήσει', ὀλέσῃ) acumen ab eo quaesitum, aut cum Bekkero etiam ὀλέσαι scribendum esse. Initium autem v. 3 ex υ, 10 πολλὰ δὲ μερμήριζε κατὰ φρένα, ut alios locos taceam, subripuit. Et ejusdem fere farinae v. 239—242 esse, quippe v. 240 ex A, 356. 507, v. 242 ex A, 232 repetitum jam Lachmannus et Hauptius notaverunt. Defendit quidem Naegelsbachius p. 169 sq. ita, ut calliditatis magnae hoc esse moneat, quod Thersites Achillis partibus susceptis malae causae firmum subjiciat fundamentum. Hoc ipsum vero quanto firmius fuisset, si orationis initio convenienter utrumque Agamemnonis in Chryseidem et Briseidem facinus exercitui fatale pluribus aliisque verbis enarrasset, quam quae jam audivimus! Quod autem deinde dicit consulto poëtam minas gravissime ab Achille pronuntiatas nunc Thersitae dedisse, quo magis persona contraria risum moveret, id satis reconditum vereor ne prorsus abhorreat ab hoc poëta, qui quaecunque libro primo praeterea leguntur, constanter aut ignoravit aut neglexit. Omnino cum aliis tum Naegelsbachio sae-

pius accidit, ut eidem poëtae modo antiquam nativamque simplicitatem, modo argutae subtilitatis secreta consilia adscriberent, quas duas res esse adverso fronte inter se pugnantes cuivis patet. Ad nostrum locum redeo, cujus etiam v. 239 huc pertinet: ὅς καὶ νῦν saepius initio legitur, et clausula ex H, 111 σεῦ ἀμείνονι φωτί huc transiit. Ceterum his versibus omnibus (3 sq. 239—242) tantum rerum libro primo gestarum levem quandam notitiam contineri, non hunc ipsum cum altero necessario copulari jam alii viderunt.

Iidem hujus libri v. 1 sq. cum ultimo antecedentis pugnare monuerunt, quae res jam veteres permovit, ut duplicem λύσιν tentarent, ut aut καθεύδειν intelligerent ἐπὶ ψιλῆς ἀνακλίσεως, quemadmodum I, 325 ἀΰπνους νύκτας ἴαυον dicatur, aut Jovem putarent dormivisse non παννύχιον, sed tantum ἐπ' ὀλίγον. Hanc sententiam amplexus est Naegelsbachius p. 131, provocans ad I, 713 coll. K, 1—4 (quod est Doloneae initium!) et ο, 4—7 (qui locus et ipse suspectus est, sed non poterit aliter dijudicari, nisi totius Odysseae compage in examen vocata). Verum de hac re altercari nihil prodest: quicunque enim persuasissimum sibi habet de perpetua Iliadis unitate, ejusmodi minutiis sententiam suam non deponet, in quibus, qui aliter sentit, indicium haud leve deprehendere sibi videatur, librum secundum ab initio cum primo non fuisse conjunctum.

Jam ad ipsam libri secundi compositionem transgredimur. In ea omnia bene decurrunt usque ad v. 52, tum sequitur illa βουλὴ γερόντων v. 53—86, quae cum jam ab antiquis criticis maxima parte mutilata, novissime a Lachmanno et Hauptio gravissimis argumentis rejecta sit, mirum videri possit, quod non solum Naegelsbach. p. 144 sq., sed etiam Hoffmannus in Schneidewini Philol. III, p. 200 sq. et Baeumlein. in Bergkii annall. antiquit. a. 1848. p. 331 sq. tam studiose ejus defensionem susceperunt. Verum totius libri, qualis quidem nunc fertur, arx est ille locus, ut recte judicaverint Baeumlein. p. 331 et Naegelsbach. p. 144 eum prorsus n e c e s s a r i u m esse. Hunc igitur si luculenter demonstrari potest ineptum esse nec a bono poëta sed a misello centonum sutore factum esse, ipsa hujus libri compositio haud leviter concussa erit.

Initium facimus ab iis, quae jam ab antiquis criticis observata sunt. Qui si diligentius versarentur, bonam partem eorum, quae nunc jure notantur, jam illis offensui fuisse inveniretur. Ex illis igitur Zenodotus pro v. 55 evitaturus, opinor, illud πυκινὴν ἠρτύνετο βουλήν ita scripsit:

αὐτὰρ ἐπεί ῥ' ἤγερθεν, ὁμηγερέες τ' ἐγένοντο,
τοῖσι δ' ἀνιστάμενος μετέφη κρείων Ἀγαμέμνων.

Tum idem v. 60—70 hoc modo contraxerat:

ἠνώγει σε πατὴρ ὑψίζυγος, αἰθέρι ναίων,
Τρωσὶ μαχήσασθαι προτὶ Ἴλιον. ὣς ὁ μὲν εἰπὼν
ᾤχετ' ἀποπτάμενος.

Quod eum fecisse videri non tam repetitione offensum quam motum eo, quod hisce versibus reliqui Graecorum duces stulti (νήπιοι) judicarentur, neque Agamemno solus, observavit Spitznerus.

Postremo Aristarchus v. 76—83 ἤτοι — υἷας Ἀχαιῶν pro spuriis habuit, cujus rationes diserte exponit schol. A: καὶ ὅτι οὐκ ὀρθοῦ εἰρηκότος τοῦ Ἀγαμέμνονος λέγει »ἤτοι ὅγ' ὡς εἰπὼν κατ' ἄρ' ἕζετο," ὅπερ ἀπίθανον (eodem argumento etiam Zenodoteam v. 55 scripturam rejecerat: ἀπίθανον δὲ ἐν ἑπτὰ ὀρθὸν δημηγορεῖν), καὶ ὅτι οὐδὲν περισσὸν λέγει ὁ Νέστωρ, ἀλλὰ καὶ εὔηθες τὸ εἰπεῖν „εἰ μέν τις τὸν ὄνειρον Ἀχαιῶν ἄλλος ἔνισπε, ψεῦδός κεν φαῖμεν." οὐ γὰρ κατὰ διαφορὰν οἱ δυνατώτεροι ἀληθεῖς ὀνείρους ὁρῶσιν. αἱρομένων δὲ αὐτῶν ὀρθῶς ἐπὶ τοῦ Ἀγαμέμνονος ἐπενεχθήσεται „πείθοντό τε ποιμένι λαῶν.« μὴ παρόντος γὰρ τοῦ Ἀγαμέμνονος τὸν Νέστορα λέγει ποιμένα λαῶν. ἄτοπον γὰρ τούτῳ ἕπεσθαι τοὺς ἄλλους. Ex his quatuor argumentis tertium tantum, quod de majore Agamemnonis fide agit, Naegelsbach. p. 141, ψεῦδος de Jovis, non de Agamemnonis mendacio interpretatus, ita elevat, ut dicat, Agamemnonem, utpote quem secundum A, 175 Jupiter colat, ab eo Deo vanis promissis falli non posse videri; nec de potentia per se, quod vituperet scholiasta, sed de ratione, quae inter potentem hunc regem et Jovem intercedat, hic sermonem esse. Et eadem fere est Baeumleinii sententia insuper v. 101 sqq. 197. 205 et adeo Θ, 245. Λ, 186 laudantis. Alios etiam locos laudare poterat; sed quid hi omnes ad nostra ὃς μέγ' ἄριστος Ἀχαιῶν εὔχεται εἶναι, quibus de illa Jovis erga Agamemnonem benevolentia siletur, sed potius de Agamemnonis virtute praedicatur, quod melius in Achillem quadraret?

Praeterea et Lachmannus et ego observavimus duces in concione prorsus nihil agere, quasi callidum Agamemnonis consilium prorsus ignorassent. Contra monuit Naegelsbach. p. 292, id quidem per se quemvis sponte supplere principes ipsos subito fugiendi impetu ceterorum quasi attonitos esse. Hic igitur, ut alibi, jubemur ea ipsi cogitando addere, quae vel maxime et vellemus et deberemus audire exposita a poëta epico, a cujus simplice

arte et accurate narrandi more nihil magis abhorret, quam ut, quae summi sunt momenti, prorsus silentio transmittantur audientium cogitatione addenda. Summi autem momenti fuisse tantam tamque fatalem principum animi perturbationem vix opus est demonstretur: post eorum consilium nihil fingi potest magis alienum ab omni poësi, quae sana ratione utitur, quam ut ejus consilii atque principum cum Agamemnone consensus nulla amplius mentio injicitur. Deinde quod Agamemnonis et Nestoris orationes ut vanas vituperavimus, id de posteriore tantum concedit Naegelsbachius, cujus verba infra apposui. Postremo quod ego notavi deliberationis nihil inesse in hac βουλῇ, id idem eo defendit, quod omnes consentiant. Tum vero male fecit poëta, quod deliberationem diserte verbis πυκινὴν ἠρτύνετο βουλήν denuntiavit.

Sed ut jam missis his ad singula transeamus, maxima ejus fragmenti pars immutata aliunde transscripta est, cetera autem quamquam multo pauciora tam misere consuta sunt, ut in quoque versu jejuna auctoris paupertas et ineptus Homericorum abusus eluceat.

V. 53. Hic αἱ πλείους καὶ χαριέστεραι, etiam Aristarchea, βουλὴ habebant, ut Homerico usui satisfieret, quo verbum illud constanter residendi habet notionem praeter *Ω*, 553 μή με πω ἐς θρόνον ἵζε. Sed accusativus nostri hominis est: detorsit enim illud *β*, 69 de Themide

ἥτ' ἀνδρῶν ἀγορὰς ἠμὲν λύει ἠδὲ καθίζει.

Μεγαθύμων, quod epitheton est satis ineptum principum, posuit, quoniam alibi, ut *B*, 541. *E*, 577. *N*, 699 in eadem versus sede legitur.

V. 54 consutus est ex νηὶ πάρα *H*, 383 et alibi, *Νεστορέας* — *ἵππους* *Θ*, 113, *Πυλοιγενέες δὲ οἱ ἵπποι* *Ψ*, 303; βασιλῆος in clausula *A*, 410 et alibi.

V. 55 ex *K*, 302 et v. 56 ex ξ, 495 transscriptus est.

V. 57 et 58 variis ex locis consuti sunt: νύκτα δι' ἀμβροσίην *K*, 41 et alibi, μάλιστα δὲ eadem in sede *A*, 175 et alibi, *Νέστορα δῖον K*, 54 et alibi leguntur; tum φυὴν καὶ εἶδος *X*, 370, φ. κ. ε. ὁμοίη ζ, 16. Sed hic concinnatori res male cessit: ineptissime enim Somnus dicitur μάλιστα δὲ Νέστορι δίῳ — ἄγχιστα ἐῴκει, quod vertit Naegelsbach. p. 139: Nestori potissimum erat simillimus. Id enim tum tantummodo recte habere, si quidem etiam aliis similis, omnium vero simillimus Nestori exstitit, cum v. 220, quem locum comparavit Naegelsbach.,

ἔχθιστος δ' Ἀχιλῆι μάλιστ' ἦν ἠδ' Ὀδυσῆι,

tum maxime ζ, 152 ostendit, ubi Ulixes admirabundus Nausicaae dicit, postquam eam unam Dearum esse conjecit:

Ἀρτέμιδί σε ἔγωγε, Διὸς κούρῃ μεγάλοιο,
εἶδός τε μέγεθός τε φυήν τ' ἄγχιστα ἐΐσκω.

Hunc ipsum locum patet male in suam rem translulisse centonarium nostrum.

V. 59 initium supra ex v. 20, clausulam ex *H*, 46 et aliis locis deprompsit; v. 60—70 ex v. 23—33 integros repetiit.

V. 71 rursus agnoscimus tessellatum nostri opus. Initii fundus est λ, 222 ψυχὴ δ' ἠΰτ' ὄνειρος ἀποπταμένη et ᾤχετ' *N*, 505 atque alibi in prima sede positum. In clausula conjunxit quae supra v. 34 μελίφρων ὕπνος ἀνήῃ legerat, et quae *A*, 610 γλυκὺς ὕπνος ἱκάνοι et *Ψ*, 232 γλυκὺς ὕπνος ὄρουσεν. Et meminerat ἀνῆκεν saepius ut *Z*, 256 in fine versus legi.

V. 72 ejusdem est generis: ἀλλ' ἄγετ' *E*, 469 et alibi, αἴ κέν πως *A*, 66 et alibi, θωρήξομαι eodem versus loco *H*, 101. *Θ*, 376. *T*, 23 legitur, υἷας Ἀχαιῶν saepe versus claudit.

V. 73. Vid. ζ, 126 ἀλλ' ἄγ' ἐγὼν αὐτὸς πειρήσομαι, et saepius idem verbum eodem in pede legitur. Tum clausulam ἣ θέμις ἐστίν petitam ex *Ψ*, 581. *Ω*, 652, γ, 45. λ, 451 hic quidem sensu carere jam Lachmannus dixit, cui imperite oblocutus est Hoffmann. l. c. p. 200, non ad πειρήσομαι sed ad πρῶτα δ' ἐγών illam formulam referendam esse, qua quid summo imperatori faciendum esset, indicaretur. Verum ex constanti usu, quem ex illis locis cognoscas, ea formula ad totum membrum pertinet itaque h. l. fas esse innuit, ut Agamemno semper exercitum primum verbis tentet, utrum pugnare velit necne! Obscuraverunt difficultatem Baeumlein. p. 331: »*Uebrigens findet es Agamemnon* *in Ordnung und recht*, *dafs der Oberfeldherr seine Untergebenen auf die Probe stelle;*« et Naegelsbach. p. 143: »*(Agam.) spricht das Vorhaben aus, den Kampfsmuth des Heeres, was ein Recht des Feldherrn sey, durch den verstellten Rath zu schneller Heimkehr auf die Probe zu stellen.*“

V. 74 ex v. 175 et aliunde ductus.

V. 75 tertius locus est, qui, quam absurde Homericis abusus sit imitator, aperte ostendit. Quoniam enim hic sermo est de concione, in qua media stantes oratores singuli deinceps dicere solent, prorsus absonum est ἄλλοθεν ἄλλος, quibus verbis Agamemnon duces juberet solitum dicendi ordinem et morem perturbare. Nec quidquam prodest Curtii sententia, qui in Philol. l. c. p. 11, ne Agamemnon superbia vincendique spe certissima elatus videretur infelicem tentationis eventum praesagire, non λαούς, sed ἐμέ ad ἐρητύειν cogitatione ad-

sumendum putavit, quo facto magis etiam concio exercitus in privatum ducum cum Agamemnone colloquium degeneraret. Facile omnibus carebimus interpretandi machinis apud nostrum, qui crassa Minerva *Γ*, 493

— — — ἀμφὶ δ' ἑταῖροι
μειλιχίοις ἐπέεσσιν ἐρήτυον ἄλλοθεν ἄλλος

in suum commodum convertit.

V. 76 etiam *A*, 68 et alibi occurrit.

V. 77 inanem continet membri relativi abundantiam, cui explendo illud tritum *Πύλου ἠμαθόεντος* adhibuit.

V. 78 ex *A*, 73 et aliis locis, v. 79 ex *A*, 276 et aliis locis desumpti sunt.

V. 80—82 insigne continent exemplum malae imitationis. Quae enim Priamus *Ω*, 220 sqq. Iridis nuntio fretus aptissime dicit uxorem consolaturus: εἰ μὲν γάρ τίς μ' ἄλλος ἐπιχθονίων ἐκέλευεν,
ἢ οἳ μάντιές εἰσι, θυοσκόοι ἢ ἱερῆες,
ψεῦδός κεν φαῖμεν καὶ νοσφιζοίμεθα μᾶλλον·
νῦν δ' — αὐτὸς γὰρ ἄκουσα θεοῦ καὶ ἐσέδρακον ἄντην —
εἶμι, καὶ οὐχ ἅλιον ἔπος ἔσσεται,

ea mutilata quam male in suam rem noster adhibuerit, quivis intelligit. Quare frustra est, de quo supra monui, Naegelsbachii acumen ψεῦδος h. l. de Jovis mendacio interpretantis. Praeterea memor erat aliquot locis ἐνίσπες — quemadmodum nunc scribitur — in versus clausula legi; caetera autem μέγ' ἄριστος Ἀχαιῶν εὔχεται εἶναι ex aliis locis bene multis compilavit, in quibus μέγ' ἄριστος, quod *Π*, 271. *P*, 164 de Achille legitur (ut ἄριστος *Φ*, 279 de Hectore, ὄχ' ἄ. *Ψ*, 357 de Diomede), male ad Agamemnonem transferri jam supra notavi.

V. 83 ineptissime ex v. 72 repetitur.

V. 84—86 simili modo ex Homericis laciniis consuti sunt: ὣς ἄρα φωνήσας supra v. 35 et saepissime legitur; ἦρχε hoc modo positum *A*, 495 et alibi, ἦρχ' ἴμεν *N*, 329, et cfr. illud ἐξῆρχε γόοιο in hac sede saepius repetitum; νέεσθαι est clausula usitatissima. — ἐπανέστησαν ab usu Homerico abhorret, ex quo ἀνέσταν ponendum erat, quod etiam antiqui critici sensisse videntur, quamquam pravam medicinam quaerentes scribendo οἱ δὲ πανέστησαν, ἀντὶ τοῦ πάντες ἀνέστησαν. Tum πείθοντό τε ποιμένι λαῶν ut omnino Nestoris sermo ex *A*, 273

καὶ μέν μευ βουλέων ξύνιεν, πείθοντό τε μύθῳ,

depromptus est. Ποιμένι λαῶν, ut infra v. 105, ita saepe versum claudit. σκηπτοῦχοι βασιλῆες initio habes Θ, 41, σκηπτοῦχος βασιλεύς *A*, 279 et alibi. ἐπεσσεύοντο ex v. 207 mutuatus est, sed imperite addere omisit, quo ferantur homines.

Sed haec satis sunto. Hoc jam quivis videt, illas Agamemnonis et Nestoris orationes infelicissime ex versibus frustulisque Homericis consutas paene nihil continere idque ipsum inepte enuntiatum. Ita Agamemnon, postquam plus decem versibus omnem Somni orationem ad verbum repetiit, tum exilibus quatuor versibus tentandi periculum a se faciendum, et quid a ducibus fieri velit, nude indicat, nulla aut consilii causa aut ratione reddita! De Nestoris vero responso satis habeo ipsius Naegelsbachii verba adscripsisse p. 145: »*Daſs diese Partie gerade kein Meisterstück ist, geben wir gerne zu; namentlich haben Nestors Worte v.* 79—83 *immer etwas Auffallendes. Nicht jedoch, als ob er Unsinn spräche; was er sagt, hat, wie wir oben gezeigt zu haben glauben, einen in Agamemnons Verhältniſs zu Zeus vollkommen begründeten Sinn* (id jam refutavimus supra p. 4); *uns befremdet vielmehr die trockene Kürze seiner Erwiederung, welche mit der senilis loquacitas, die wir an ihm gewohnt sind, unleugbar contrastirt. Nimmt man hinzu, daſs er sich über den zweiten Hauptpunkt in Agamemnons Rede, nämlich über die Prüfung des Heeres, in den jetzt vorliegenden Versen wider Erwarten n i c h t äuſsert, so liegt die Vermuthung nicht ferne, daſs ein Theil seiner Antwort verloren gegangen ist.*« Vides, quomodo veritatis vis vel invito sese obtrudat!

Jam postquam βουλὴν γερόντων, quam necessariam esse ad ea, quae sequuntur, introducenda recte contra Lachmannum contenderunt Baeumleinius et Naegelsbachius, ita impugnavimus, ut neminem jam, qui ejus defensionem suscipiat, fore nostro jure speremus, alacriore animo ad ceteras partes judicandas progredi licet.

Ac primum quidem quam parum omnino Agamemnonis conveniat animo, Graecorum exercitum tentare, jam olim dixi. Is enim, qui modo — si cum adversariis ad librum primum respicimus — Achillis animadversione insigne potentiae exemplum nemine resistente exercuisset — *A*, 186 sq. — et cum ceteros tum ipsum Jovem a suis partibus stare persuasum sibi haberet — ibid. 174 sq. —, nunc magis etiam vincendi spe elatus, cum Jovis hortatu et promisso fretus hoc ipso die — v. 37 sq. — Trojam se expugnaturum speraret, quomodo tandem aliud quid facere, si quidem sui similis maneret, aut poterat aut debebat, quam ut allata Jovis auctoritate exercitum arma parare juberet

ad certissimam victoriam reportandam? Neque aut antiqui aut recentiores criticos fugit alienum esse omnino id tentandi periculum ab Agamemnonis animo: quare varias excogitaverunt machinas, quibus eam rem aut defenderent aut excusarent. Unus quidem candide profitetur: *ἄλογον τὸ πειράζειν· εἰ γὰρ ἑτέρως, ὥσπερ καὶ ἐγένετο, τὸ πλῆθος ἔνευσεν, ἀπώλετο ἂν πάντα τὰ πράγματα*, tamen et ipse *λύσιν* affert hanc, propter Achillis defectionem et exercitus suspicionem utilem fuisse eam tentationem. Omnia comprehendit longior schol. B adnotatio, quae Aristotelis dicitur, unde potissima tantum exscripsisse sufficit: *εἰκὸς δὲ καὶ ἐκ λοιμοῦ πεπονημένους καὶ τῷ μήκει τοῦ χρόνου ἀπαυδήσαντας καὶ τοῦ Ἀχιλλέως μετὰ τῆς οἰκείας δυνάμεως ἀποστάντος* (sed nec pestis nec Achillis ulla in tota concione injicitur mentio), *καὶ αὐτοῦ ἀφαιρεῖσθαι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τὴν Βρισηίδα λέγοντος εἰς φόβον τῶν ἄλλων »στυγέῃ δὲ καὶ ἄλλος ἶσον ἐμοὶ φάσθαι καὶ ὁμοιωθήμεναι ἄντα«* (propter id ipsum jam exspectandum erat neminem ei ad pugnam vocanti adversaturum esse), *καὶ θορύβου τε ἐκ τῆς ἐξαναστάσεως τοῦ Ἀχιλλέως γεγονότος* (de ea re altum est apud poëtam silentium) *μὴ εὐθὺς παρακαλεῖν πρὸς τὴν ἔξοδον, ἀλλὰ πειραθῆναι ἡγήσασθαι δεῖν, εἰ οὕτως ἔχουσιν* (verum antecedente die fugituro Achilli opposuerat alios: *πάρ' ἔμοιγε καὶ ἄλλοι, οἵ κέ με τιμήσουσι*). *εἰ γὰρ ἄνευ πείρας πολεμεῖν ἐκέλευε τοὺς οὕτω διακειμένους* (de qua quidem exercitus conditione nihil omnino legitur), *συνέβη δὲ ἀντειπεῖν τινας* (qui vero contradicerent?), *ἀνάστατον ἐγίνετο τὸ πᾶν ἔργον καὶ μετανάστασις πάντων* (cur?). Similia partim, partim alia excogitaverunt recentiores: Agamemnonem, ex quo cum Achille rixatus esset, mente occaecatum esse, quod ipse inscius hic v. 111, diserte I, 115 sq. profiteatur, Baeumlein. p. 331 monuit; quasi ipso poëta testante v. 37 *φῆ γὰρ ὅγ' αἱρήσειν Πριάμου πόλιν ἤματι κείνῳ Νήπιος, οὐδὲ τὰ ᾔδη ἅ ῥα Ζεὺς μήδετο ἔργα* non furor ille constitisset in certissima de Ilio *αὐτῆμαρ* expugnando persuasione, cui persuasioni fervida ad bellum gerendum, non simulata ad fugam capessendam adhortatio unice convenit. Aliam viam Hoffmannus iniit p. 201, cum Lachmanno hunc librum a primo separans: »*Wir müssen uns jedenfalls eine längere Zeit nach dem Streite der Könige verflossen denken. Die Achäer können ohne Achilles Nichts erreichen; das Volk murrt, es ist mifsmuthig und unlustig zum Kampfe.*“ (At ubi tandem de illo Achillis desiderio, de pernicioso ejus absentiae effectu vel minimum legitur?) „*Selbst die Könige theilen diefs Gefühl* (unde hoc scimus?), *obgleich ihr stärkerer moralischer Muth sie ausharren läfst:* 299 *τλῆτε. Nun tritt Agamemnon mit der glänzenden*

Hoffnung auf baldige — νῦν 66 — *Eroberung Ilions auf. Wer wird diese nach den bisherigen Erfahrungen theilen? Nur das Ansehen des Oberhauptes vermag den Fürsten einiges Vertrauen dazu einzuflöfsen. Diefs ist der Sinn der Rede Nestors* (de βουλῇ γερόντων satis dictum; nunc ipsi judicent lectores, num rerum bellarum, quas ibi invenisse sibi visus est Hoffmannus, ullum in exili illo centone vestigium detegi possit!). Tum pergit: *Das murrende schwierig gewordene Volk ist nicht leicht zum Kampfe zu bewegen* (hoc fingit Hoffmannus, ignorat Homerus): *so viel aber hofft Agamemnon noch, dafs es, wenn man ihm plötzlich die Heimkehr vorschlägt, sich in seinem natürlichen Stolze ermannen und nicht feige und schimpflich an der Erreichung eines Zweckes verzagen werde, für den es schon so viel erduldet hat. Dann wird der gehobene Muth auch wieder zu neuer Kampfesfreudigkeit zu entflammen sein.* (Haec omnia mera sunt Hoffmanni commenta.) *Diese psychologisch richtige Ansicht bringt den Agamemnon zu seiner Handlungsweise; aber die Gründe dieses Handelns hat der Dichter in seiner einfachen Kindlichkeit uns nicht vorgelegt.*“ Ejusmodi vero poëta non tam puerilis esset et simplex, quam Goethii arcanizando — barbare enim transferre licet illud barbarum *hineingeheimnissen* — superbientis aemulus! Naegelsbachius denique p. 144 et 289 non tam Agamemnoni, quam poëtae necessariam fuisse dicit tentationem, ut exercitus principumque animi omninoque omnes res ad bellum spectantes Thersitae, Ulixis et Nestoris orationibus exponerentur. Verum, ut alia taceam, omnes illae res orationesque aeque bene inferri poterant concioni, si Agamemnoni ad pugnam exhortanti Thersites obloqueretur. Quid quod ne nunc quidem in priore, qua tentatur exercitus, sed in posteriore, postquam reductus est, concione omnia illa agitantur? Quare si defendere volumus τὴν πεῖραν, cum BDLV dicamus eam institui κατά τι παλαιὸν ἔθος, quo facto simul illud ἣ θέμις ἐστὶν vindicatur!

Quocunque igitur nos vertimus, ille tentandi conatus sine ulla, quae quidem a poëta ipso indicata sit, causa susceptus, imo ab Agamemnonis animo, qualem descriptum legimus, alienissimus est. Jam oratio ipsa v. 110—141, qua simulate exercitum ad fugiendum adhortatur, quam absurde sit composita, jam olim paucis monstravi. Ab Jove capit principium, se ab illo deceptum et injuria affectum nunc multis amissis domum redire juberi. Haec certe causa est sontica et cui contradicere non liceat. Tum v. 116—118 Jovis potentiam memorat in evertendis urbibus efficacem, porro v. 119—129 quam turpe sit Graecis re infecta domum reverti eo maxime probat, quod quaesita et immoderate aucta comparatione decies tanto plus esse

Achivorum quam Trojanorum demonstrat (schol. L ad v. 12[illegible]: *ὑπερβολικῶς· Τρώων μὲν γὰρ ἦσαν πόλεις ε, Ἑλλήνων δὲ ιβ'*). Inepte v. 119 *αἰσχρὸν γὰρ τόδε* etc. particula causalis posita est, quam frustra excusat Naegelsbach. p. 149 referens ad *δυσκλέα* v. 115, quod fieri nequit et propter intersertos tres versus, et quia in illo membro non *δυσκλέα* sed *Ἄργος ἱκέσθαι* primariam esse sententiam, quae sequentibus explicatur, verbum finitum *κελεύει* postulat. Illa duo momenta potius orationi, qua diserte ad pugnandum provocabatur, convenire optime sensit is, qui jam ut eorum efficaciam minueret, ineptissimos versus 130—133 adglutinavit. Egregie ipse Naegelsbach. p. 153 ex aliis Iliadis locis demonstravit prorsus novo modo tantum in Trojanorum sociis poni momentum, quantum alias nusquam. Et in verbis ipsis plura insunt, quae magnopere offendant, primum *Τρώων, οἳ ναίουσι κατὰ πτόλιν*, quasi Hectoris *πολὺ πλεῖστοι καὶ ἄριστοι λαοί* tantum urbanae copiae fuissent, nec etiam in agro Trojano habitassent; tum *μέγα πλάζουσι*, si conferas *α*, 75. *β*, 396. *ω*, 307, quod etiamsi cum Curtio p. 4 non de t u r b a n d a mente, sed de r e p e l l e n d o impetu ceperis, male tamen habet illud *οὐκ εἰῶσ' — ἐκπέρσαι*, inscite ex *Λ*, 550 (*P*, 659) huc translatum. Illud *ἐθέλοντα* autem, quod ex aliis locis, ut *B*, 391. *ε*, 99. *ο*, 280, desumpsit, quam absurde h. l. positum sit, mirum est neminem vidisse. Senserunt certe antiqui: *ἐ θ έ λ ο ν τ α ἀντὶ τοῦ δυνάμενον* in LV legitur. Tum v. 133 integrum transscripsit ex *Α*, 164. *Ι*, 402. *Ν*, 380. Vides iterum jam nobis consarcinatoris manum occurrere; quare non dubito, quin totum suum commentum ex *Ι*, 543—45 effinxerit:

τὸν δ' υἱὸς Οἰνῆος ἀπέκτεινεν Μελέαγρος,
π ο λ λ έ ω ν ἐ κ π ο λ ί ω ν θηρήτορας ἄνδρας ἀγείρας
καὶ κύνας· οὐ μὲν γάρ κ' ἐδάμη π α ύ ρ ο ι σ ι βροτοῖσιν.

Itaque bene jam suo officio functus est Aristarchus, de quo schol. A ad v. 130: *ἕως τοῦ Ἰλίου ἐκπέρσαι ἀθετοῦνται στίχες τέτταρες, ὅτι καθόλου πάντας τοὺς βαρβάρους σὺν τοῖς ἐπικούροις ἥσσονας τῶν Ἑλλήνων διὰ παντός φησιν εἶναι.* Sed quae sequuntur, v. 134—141, graviter orationem clauderent, qua sincere fuga suaderetur.

Acutior est Naegelsbachius, quam quem tot tantaeque discrepantiae lateant. Itaque hanc excogitavit rationem, sermonem Agamemnonis esse *μῦθον κερδαλέον*, qualis *ζ*, 148 Ulixis innuatur, quo sermone is ejus consilii, quod simulet, rem contrariam perficere studeat. Itaque et multum esse in describenda ignominia, quam fugiendo suscepturi sint Graeci, et vanum

proponere sociorum Trojanorum metum, et addere illa v. 117 sq. de quibus jam recte dixerit scholiasta: *ὑπόνοιαν δὲ δίδωσι καὶ περὶ Ἰλίου.* Verum in pluribus etiam hoc acumen invenire sibi visi sunt veteres, quorum adnotationes adscribere placet, quoniam minus, quam par est, eos qui has quaestiones agitant scholiorum rationem habere video, in quibus permulta jam jactata sunt, quae hodie tamquam nova nobis venditantur. V. 110 observabatur *ἥρωες* ad omnes Graecos dictum esse: *προεπαίρει τοῖς ἐγκωμίοις, ὅπως αἰδοῖντο φυγεῖν.* — V. 112 *προτρεπτικὸν τοῦτο πρὸς τὸ μένειν τοὺς Ἀχαιούς. οὐ γὰρ ἀτελεύτητον ὅ τί κεν κεφαλῇ κατανεύσει* (*A*, 527). — V. 115 *τοῦτο δὲ εἶπεν οἰόμενος ὡς οὐ πείσονται οἱ Ἕλληνες δυσκλεῖς ὑποστρέψαι.* — V. 120 *διὰ τῶν ἐγκωμίων μείζων ἡ κατηγορία· καὶ ὅτι ἀΐδιος ἔσται αὐτοῖς ἡ ὕβρις τὸν πόλεμον ἀτελῆ καταλιποῦσιν.* — V. 122 *ταχεῖα οὖν ἡ ἐλπὶς τῆς νίκης, εἴ γε καὶ πλείους καὶ ἰσχυρότεροι καὶ Δία ἔχοντες σύμμαχον, καὶ τῆς ἥττης πολλὴ ἡ αἰσχύνη. — πῶς οὖν πρὸ τέλους ὑποχωρήσουσιν; ἐκδεκτέον οὖν τὸ τῆς μάχης πέρας.* — V. 134 *ἔστι δὲ πρὸς μὲν τὸ ἀπιέναι διεγερτικὸν ὡς ἐκεῖ καθημένων ἀπράκτων χρόνον τοσοῦτον, πρὸς δὲ τὸ μένειν ὡς τοῦ τῆς ἁλώσεως χρόνου πληρωθέντος. τῷ γὰρ δεκάτῳ ἔτει τὸ Ἴλιον ἔφη Κάλχας ἁλώσεσθαι. ἐλπίδα δὲ τοῦ τέλους ὑπογράφων αὐτοῖς οὐκ ἐνεστηκέναι τὸν ἔνατον ἐνιαυτὸν εἶπε (καί που τοῦτο ἦν τὸ ἀληθές, ὥσπερ καὶ Ὀδυσσεύς φησιν »ἡμῖν δ' εἴνατός ἐστι περιτροπέων ἐνιαυτός«* 295), *ἀλλὰ παρεληλύθασι, φησίν, οἱ ἐννέα ἐνιαυτοί.* — V. 135 *ταῦτα δὲ ἀμφοτέροις συνᾴδει, τῷ μὲν ἀπιέναι, πρὶν διαφθαρῆναι τέλεον τὰς νῆας, καὶ τῷ μένειν δὲ ὡς διὰ τὸ σεσηπέναι τὰς ναῦς τέως πλεῖν οὐ δυναμένων.* — V. 140 *ἐνῆν εἰπεῖν στείχωμεν· ἀλλὰ τῷ αἰσχρῷ ὀνόματι ἀποτρέπει τοῦ ἀπόπλου.* Vides illam de *μύθῳ κερδαλέῳ* doctrinam multo plenius expositam esse ab antiquis. Et tamen frustra. Bonam enim partem illarum observationum nihil probare simpliciter inde prodit, quod v. 110—118. 138—141 etiam *I*, 17—28 leguntur, ubi quin serio fugae auctor sit Agamemnon, dubitari nequit. Quamquam haud scio an recte ibi v. 23—25 ab Aristophane expuncti fuerint. Sed nolumus his argutiis immorari. Sententia illa, *κερδαλέον* hic ab Agamemnone proponi *μῦθον*, vana est, primum quod nusquam eum talem esse indicatur — nam *βουλὴν γερόντων* jam ignorare licet — quemadmodum fit ζ, 148. ξ, 459. ν, 254 sq. ο, 304. ψ, 181. ω, 240; deinde, quod et orationi, ut vidimus, permulta admixta sunt, quae fugam serio suadere debeant; postremo, quod in tanto silentio etiam prorsus contrarius est eventus, quam quem habere debeat ejusmodi artificium. Omnino enim simplex hujus poësis ars etiam eo

cernitur, quod res saepe non tam ipsae describantur, sed quam vim in alias habuerint, exponatur. Ejus generis est celeberrima illa pulchritudinis Helenae adumbratio ex senum Trojanorum admiratione optime illustratae. Stabit igitur, opinor, nostra sententia diversae sententiae diversa momenta imperite copulata esse: versibus 111—115. 134—141 fugam, v. 116—129 bellum juberi. Jam, quid sibi voluerit Zenodotus, percipitur, qui v. 110—119 hôc modo contraxit:

ὦ φίλοι ἥρωες Δαναοί, θεράποντες Ἄρηος·
λώβη γὰρ τάδε γ' ἐστὶ καὶ ἐσσομένοισι πυθέσθαι
μὰψ οὕτως —

Omnino ejus viri crisis, quae quam male vulgo audiat, constat, haud scio an simili nitatur de Pisistrateorum hominum opera opinioni, quam qualem nos hodie Lachmanniani defendimus. Illuc etiam pertinet, quod legitur in L ad v. 141: *οὗτος ὁ στίχος ἀναιρεῖ τὴν ἀμφιβολίαν· διὸ ἔν τισιν οὐ φέρεται.* Contra non dubito, quin ex Aristarcho ipso referat A ad v. 124: *ἀθετεῖται· οὐ γὰρ ἐπ' ἀληθείας λέγεται ἀλλ' ὑπερβολικῶς τὰ τῶν δεκάδων· πρὸς τί οὖν ὅρκια;* Recte ille judicavit: versum inseruit is, qui *Ὄνειρον* ante *Ὅρκους* collocavit.

Agamemnonis orationi nemo contradicit; serio eum locutum esse arbitrati Graeci ad naves properant easque nemine resistente ad navigandum expediunt; securus sedet Jupiter in Olympo, Achillis suique consilii immemor, ut reditus vel *ὑπέρμορα* accidisset, nisi Juno Minervam dimisisset exercitum retenturam, quod illa per Ulixem efficiendum curat. Haec omnia, si ab uno eodemque poëta primum et secundum librum nedum totius Iliadis continuitatem consilio et arte compositam putamus, ineptissime esse excogitata, quisque videret, nisi tam difficile esset traditas superstitiones deponere. Sed singula videamus. Quod Naegelsbach. p. 145 et p. 161 attulit ad explicandam principum inertiam, eos subito exercitus impetu abreptos et quasi attonitos esse, id jam Aristoteles monuerat — vid. schol. B ad v. 73 —: *προληφθέντες ταῖς πρὸς αὐτὸν ὁμολογίαις ἄτοποι εὑρίσκονται μὴ κωλυταὶ γινόμενοι, ὥσπερ συνέθεντο, συμπράκτορες δὲ τῶν φευγόντων. — συνέβη δὲ ἃ εἰκὸς ἦν, διά τε τὸ ὀργᾶν καὶ τὸ μὴ εἰδέναι εἰ ἀπεπειρᾶτο, ἀσμένως ἀκοῦσαι καὶ φθάσαι ἀναστάντας πρίν τινα τῷ Ἀγαμέμνονι ἀντειπεῖν.* Sed tamen haec excusatio vana est, primum quod contra epicae poësis indolem nihil de ea re apud poëtam ipsum legitur, deinde quod res adeo ita narratur, ut illi excusationi adversetur. Nam et Agamemnon orationem ita claudit, ut omnem deliberandi aut obloquendi conatum reprimere videatur, nec concio tamen

audita oratione statim dissipatur, sed per aliquod tempus — quod ipsum vel duobus, si Diis placet, similibus illustratur — movetur et turbatur, tum demum, cum nemo alius prodit, dissolvitur. Quanto facilius nunc, quam postea fuisset Ulixi silentium sibi facere! Tumultu aut clamore voces loqui conantium obtusas esse, de eo ne γρῦ quidem. Iterum, quae scripta sunt, negligi, quae non scripta sunt, fingendo addi videmus!

V. 143, quem cum βουλῇ ejiciendum esse monuit Lachmannus, jam Aristarchus transfixerat, ὅτι κενῶς ἐπεξηγεῖται. Addi poterat interpolatoris inscitiam prodi illo μετὰ πληθύν, quod si proprio sensu posuit inter multitudinem, inepte plures indicat ex multitudine consilio interfuisse, sin duces, qui non interfuissent, indicare voluit, prave illud eo sensu posuit, quem habere non potest: cum multitudine.

Tum duo illa similia, v. 144—146 et 147—149, qnoniam eidem rei illustrandae adhibeantur, non ejusdem manus videri observarunt jam Hermannus et Hauptius. Obloquitur Naegelsbach. p. 156: »*Das erste besagt ein tumultuarisches Durcheinanderwogen der Versammlung, indem sie einem von zwei entgegengesetzten Winden aufgeregten Meere gleicht; das zweite κινηθῆναι malt die Bewegung der Versammlung nach einer Richtung, nach den Schiffen hin, indem der Dichter eine Masse von Menschen schildert, welche wie Aehren, über welche der Wind hin bläst, recht eigentlich praecipiter einem Ziele zueilen.*« Et similiter fere jam Alexandrini: ἡ πρώτη (παραβολὴ) τὸν τάραχον, ἡ δὲ δευτέρα τὴν ὁμοθυμαδὸν ὁρμὴν παρίστησιν. Tamen hae argutiae ipsis verbis refutantur. Nam praeterquam, quod etiam altera parabola non potest ipsum ad naves cursum illustrare, quoniam aristae per ventum non suo loco demoventur, sed eo alternatim flante modo deprimuntur modo surgunt, illa fuga sequentibus demum post parabolas illatis innuitur: οἱ δ' ἀλαλητῷ νῆας ἔπ' ἐσσεύοντο. Et eandem motus notionem utraque parabola depingi idem verbum v. 144 et 149 κινήθη demonstrat, quod vel Naegelsbach. p. 157 intellexit, his verbis sibi ipse officiens: »*Vielmehr werden die beiden Gleichnisse zusammengeschlossen durch Epanaphora.*«

In sequentibus quam incommode, si quidem libri initium spectamus, Jove quiescente sola Juno per Minervam interveniat, jam diximus. Ὑπέρμορον illud eo inconvenientius est, si Agamemnon non serio, sed simulate fugam suasit. Tum Juno, si eadem est, quae libro primo Minervam dimisit v. 196 et 209

ἄμφω ὁμῶς θυμῷ φιλέουσά τε κηδομένη τε,

etiam h. l. non solum Trojanorum, sed etiam Achillis facere debebat mentionem. Mirum etiam est in his Naegelsbachium neglexisse Aristarchi judicium, qui rectissime v. 160—162 et v. 164 athetesi subjecit: »160. *ἀπὸ τούτου ἕως τοῦ ἐν Τροίῃ ἀπόλοντο ἀθετοῦνται στίχες τρεῖς, καὶ ἀστερίσκοι παράκεινται, ὅτι οἰκειότερον ἐν τῷ τῆς Ἀθηνᾶς λόγῳ ἑξῆς εἰσὶ τεταγμένοι* (176), *νῦν δὲ κωμικώτερον λέγονται.* A et 164. *ἀθετεῖται δὲ καὶ ἀστερίσκος παράκειται, ὅτι καὶ οὗτος πρὸς Ἀθηνᾶς οἰκείως πρὸς Ὀδυσσέα λέγεται* (180), *καὶ ψεῦδος περιέχει νῦν· οὐ γὰρ ἡ Ἀθηνᾶ παρίσταται ἑκάστῳ, ἀλλ' ὁ Ὀδυσσεύς.* ALV.« Contra v. 168 quamquam in V omissum cum Bekkero retinuerim. Zenodotus ex more audacius grassatus erat v. 156—169 ita contrahendo:

εἰ μὴ Ἀθηναίη λαοσσόος ἦλθ' ἀπ' Ὀλύμπου·
εὗρεν ἔπειτ' Ὀδυσῆα etc.

Idem cum refertur v. 161 *θ'* ante *Ἑλένην* addidisse, patet id de v. 177 valere, quod Spitzneri gratia moneo.

Quomodo vel minimis insistant, ut vitiosam libri compositionem defendant, vel illud Ulixis *ἄχος* v. 171 demonstrat. Quo cum simpliciter moeror significetur de turpi fuga conceptus, quo ipso eum prae ceteris idoneum fuisse exsequendis Minervae mandatis indicatur, Naegelsbach. inde hoc sibi effinxit p. 161: »*Die Kraft der Fürsten, die mit im Geheimnisse sind, ist,* *w i e b e i s p i e l s w e i s e an Odysseus sichtbar wird* (v. 170), *vom Ungestüm der Völker gelähmt.*« Quae omnia non solum ignorari ab Homero, sed refutari patet. Nam ut Ulixes tamquam exemplum exhibeatur ducum a fuga abhorrentium tantum abest, ut secundum v. 188 sqq. ii omnes in fuga paranda occupati videantur. Simile tamen hic quoque acumen praeiverant Alexandrini: *ὁ Ὀδυσσεὺς — ἵσταται μὴ καθέλκων τὴν ναῦν, διὰ τοῦτο δεικνύς, ὃ ἐβούλετο καὶ τοὺς ἄλλους ποιεῖν.*

De v. 188—205 (nam v. 206 quidem aperte ex *I*, 99 effictum nemo hodie defendet) et olim et nunc multum dubitatum est. Aristarchus quidem v. 193—197 obelo transfixit: *ἀπὸ τούτου ἕως τοῦ »τιμὴ δ' ἐκ Διός ἐστι« ἀθετοῦνται στίχοι ε΄, ὅτι ἀπεοικότες οἱ λόγοι καὶ μὴ προτρεπτικοὶ εἰς καταστολήν.* AL. Lachmannus ex his v. 193 retinet, sed et 194—197 et 203—205 pro spuriis habet additamentis, quibus regia potestas a Jove data illustrata sit. Consentit Curtius p. 12, nisi quod cum Aristarcho etiam v. 193 rejicit et additamenta illa alio ordine, quam quo nunc leguntur, v. 203—205 ad 192, v. 196. 197. 195 (sic!) ad 202 adjecta putat. Sed haec quidem valde incerta sunt: multo probabilius est, varia additamenta — nam cum Lachmanno et Curtio consentio primitus tantum ex trinis versibus (190—

192, 200—202) Ulixis sermones constitisse — varie nunc hoc nunc illo loco, nunc plenius nunc parcius intrusa esse, donec a Pisistrateis certa in statione omnia collocarentur. In eo autem fallitur Lachmannus, quod v. 203—205 statim post 192 poni debuisse jam Aristarchum sensisse dicit: imo aliorum hanc fuisse sententiam, sed ab Aristarcho refutatam ex nota, quae in ABL ad v. 203 legitur, conjicias: *οὐκ ἔσται δημοκρατία, φησίν. εἰ δὲ τοῖς μείζοσι ταῦτα ἔλεγεν, ἐξῆπτε τὴν στάσιν, σπουδαρχιδῶν ἀνδρῶν ἐν τοσούτῳ θορύβῳ καθαπτόμενος.* Contra hos Naegelsbach. p. 299—302 disputavit, acute versus omnes et genuinos esse et suo loco positos demonstraturus. Ea omnia pertractare inutile est, quoniam nihil refert ad meam de toto libro sententiam, quot aut qui horum versuum et quo loco hic admittantur. Unum est, quod recte observavit — quamquam eo nec Lachmannus nec Curtius tangitur —, non posse solum versum 194 expungi, quoniam tum male bis eadem clausula *υἷας Ἀχαιῶν* inferatur. Sed in ipso illo versu, exiliter consuto (cfr. v. 203. *δ*, 281 et *H*, 455. *Θ*, 152. *Ξ*, 95. *Π*, 49. *X*, 178. *ν*, 140, unde contra Homericum usum h. l. *οἷον ἔειπεν* positum esse intelliges), quae omnia invenire sibi visus est, ipsius verbis addere placet: »*Was kann für Beruhigung der Fürsten wirksamer und passender seyn, als daſs sie Odysseus vor Allem mit ins Geheimniſs zieht, daſs er ihnen zuerst das wahre Sachverhältniſs enthüllt, Fügsamkeit von ihnen aus Gründen fordert, und dann erst mit dem möglichen Zorne des Königes schreckt?*« etc. Haec non melius confutari posse videntur, quam si veterum Λυτικῶν subtilitates afferamus: *διὰ τί τὸ ὄναρ οὐδεὶς τῶν ἐν τῷ προβουλίῳ ἀκούσας παρὰ Ἀγαμέμνονος ἐξεῖπε τοῖς ἄλλοις Ἕλλησιν; ἓν μὲν αἴτιον, εὐλάβεια γὰρ ἦν μὴ ὑπονοήσωσιν οἱ Ἕλληνες ὅτι διὰ τὴν πρὸς Ἀχιλλέα στάσιν τὸν ὄνειρον πλάσσει* (ita lego; vulgo *πράσσει*), *ὅπερ οὐ βασιλικόν· ἕτερον δέ, ὅτι τὰ τῶν ὀνείρων οὐ βεβαίως πιστεύεται, δι' ἣν αἰτίαν οὐκ ἐξεῖπε· τρίτον δέ, ὅτι τὰ ἐν ταῖς βουλαῖς βασιλικὰ σκέμματα καὶ διηγήματα τοὺς ἀκούοντας οὐ προσῆκεν ἐκκαλύπτειν.* Vides etiam illos offensos esse, quod nulla plane somnii mentio apud vulgum injicitur, quae observatio etiam ad Ulixis et Nestoris orationes pertinet. Quid, quod nihil a poëta potuit ineptius excogitari, quam quod, postquam Graeci imperio Agamemnonis solius obsecuti fugam parabant, Ulixes homines de plebe objurgat, quod summo regi parere nesciant: vid. Naegelsbach. p. 301 »*Während Odysseus die Fürsten durch Belehrung und Vertrauen beruhigt, schilt er die Leute vom Volk und verlangt von diesen unbedingten Gehorsam, ein bloſses Ordre pariren ohne Fragen nach Wie und Warum.*« Atqui hoc ipsum fecerant!

Transimus ad alteram concionem et ad egregium illud Thersitae *ἐπει-*

σοδιον. Hic quidem primum recte me refutavit Naegelsbach. p. 244, quod miratus sum non Agamemnonem aut Ulixem, sed Thersitam primum loqui. Hunc enim, ceteris sedes suas repetentibus, etiam tum continuo clamare (ἔτι μοῦνος — ἐκολῴα v. 212), nec prius Ulixem concionis initium facere posse, quam illi silentium imposuerit. Quod autem Thersites non Ulixem, qui tamen solus exercitum reduxerat, quamquam et illi et Achilli inimicissimus fuisse dicitur — et rite quidem, quippe et facundissimo sapientissimoque insipienter loquacissimum et pulcherrimo fortissimoque turpissimum et ignavissimum maxime adversarium esse decebat —, sed Agamemnonem, licet is fugam serio imperasse videatur, conviciis onerat; quod avaritiam et libidinem ei exprobrat, cujus explendae exercitum malis obruat; quod relicto Agamemnone ceteros redire jubet; haec omnia cum antecedentibus non quadrare, et tum tantum bene habere, si disertam Agamemnonis ad certamen adhortationem excipiant, id etiamnunc contendo, nec infirmare potuit Naegelsbach. p. 294 his: »*Als ob nicht Odysseus, indem er dieſs gethan, sowohl den Fürsten als dem Volke gegenüber auf den König hingewiesen und dessen Willen allein für maaſsgebend erklärt hätte, so daſs es aus Odysseus' Worten und Handlungen jedem, auch dem Thersites, klar werden muſs, die Hemmung der Flucht und das Bleiben sey Wille des Oberkönigs, mit welchem die Fürsten einverstanden seyen.*« Praeter id, quod modo dixi, omnes ipsam regis voluntatem exsequi sibi visos esse, quam ab eo mutatam esse v. 203—205 ab Ulixe indicari nullis machinis cogi potest, oblitus est Naegelsbachius, quod ipse p. 162 rectissime monuit, non omnes, sed tantum clamosissimum quemque ab Ulixe objurgari. Quomodo igitur o m n e s s i n g u l i scire poterant id, quod, si verum fatemur, paucis eorum non dixit re vera Ulixes, sed conjiciendum sive fingendum reliquit? At vel sumamus, quamquam fieri nequit, omnes ex Ulixis verbis cognovisse fugam voluntate Agamemnonis ab eo inhibitam esse, ne tum quidem apposita est Thersitae oratio. Imo hoc fere modo exordiri debebat: »Agamemno, tu es mendacissimus et impudentissimus mortalium: modo enim ad fugiendum hortatus es, et nunc tuo jussu parentes socios conviciis et verberibus per paratissimum fallaciarum machinatorem retrahendos curas. Ludibrio profecto habes filios Achivorum: ὦ πέπονες, κάκ' ἐλέγχε', 'Αχαιίδες, οὐκέτ' 'Αχαιοί,
ἦ γὰρ ἄν, 'Ατρείδη, νῦν ὕστατα λωβήσαιο.«

Etiam has difficultates non latuisse antiquos ex eo suspicari licet, quod Zenodotus v. 220—224 pro subditiciis habuit.

In Ulixis ad Thersitam oratione v. 252—256 athetesi subjacebant, quam

Bekkerus tantum versibus 254—256 admovit. Bona est Naegelsbachii suspicio p. 172, hic duplicem esse recensionem, alteram ex v. 250—253, alteram ex v. 254—256 constantem, utramque eadem particula τῷ aeque bene ad v. 249 adaptandam.

Ita etiam cum Naegelsbachio consentio Thersitae castigationem v. 265—277, quam serius additam putabat Lachmannus, retinente. Eam bene vindicavit Curtius p. 16 sq., quibus unum tantum addo, eam verberum promissorum promulsidem jam v. 244 innui τῷ δ' ὦκα παρίστατο δῖος 'Οδυσσεύς.

Sequitur jam Ulixis oratio 278—332, quam ut serius consutam rejecit Lachmannus, malam esse oeconomiam carminis monens, quod idem, qui jam fugientes reduxerit et Thersitam represserit, nunc longam insuper habeat orationem, cujus nemo habeat rationem, nisi quod clamorem tollant. Contradicit Naegelsbach. p. 187: »*Daſs in den nachfolgenden Reden Nestors und Agamemnons ihrer nicht Erwähnung geschieht, thut Nichts zur Sache; denn Niemand wird beweisen können, daſs ihrer gedacht werden muſste; genug, daſs sie Eingang beim Heere findet.*“ Ita quidem nihil non defendi potest. (De ratione, quae secundum eundem inter hanc et Nestoris orationem intercedat, postea dicetur.) Nec felicius in meis refutandis versatus est. Vituperaveram, quod nihil de Agamemnone fugam suadente atque Graecis justo celerius obtemperantibus memoraverit. Contra Naegelsbach. p. 294: »*Von Agamemnons Aufforderung ist nicht die Rede, weil es dem Interesse des Redners geradezu widerstreitet an diese zu erinnern. Denn so trefflich diese verstellte Aufforderung vom Dichter erfunden ist, um dadurch, daſs er sie ernstlich genommen werden läſst, die Stimmung des Lagers zu veranschaulichen und die Scene mit Thersites herbeizuführen* (quasi non haec omnia etiam praemissa ad certamen adhortatione introduci potuerint! vide p. 12), *so sehr hat sie sich für Agamemnon durch den Erfolg als eine verfehlte Maſsregel erwiesen. Daher ist der Redner genöthigt von ihm zu schweigen.*“ Imo e contrario propter illam ipsam causam, quod populus tam prompte illam adhortationem secutus fuerat, ante omnia edocendus erat, eam simulatam fuisse, quo omnis ejus auctoritas tolleretur et pudor tentaminis male sustentati in omnium animis excitaretur. Quae deinde Naegelsbach. p. 295 de obsequio exposuit, silentio praetereo, quoniam verba mea non recte intellexit. Quod porro dixi illa v. 284 sqq. 'Ατρείδη, νῦν δή σε, ἄναξ, ἐθέλουσιν 'Αχαιοί, πᾶσιν ἐλέγχιστον θέμεναι et quae sequuntur, quibus Agamemnoni excusat Graecos, quod redeundi desiderio capti sint, ea tum tantum locum habere posse, si Agamemnoni ad pugnam provocanti parere noluissent milites, nihil prorsus respondit Naegels-

bachius. Contra quod notaveram tantum draconis miraculum ab Ulixe narrari nulla somnii facta mentione, id l. c. ita impugnat, ut illud omnibus notum et indubitatum, hoc vero iis modo grave fuisse moneat, qui de patrono Agamemnonis Jove persuasum sibi habuerint. Quasi non aptissime utrumque sic conjunxisset, ut Ulixes quam ante hos novem annos Jupiter (v. 309. 319. 324) portendisset illo prodigio Ilii expugnationem, eam eundem nunc (v. 330) factum iri somnio immisso promisisse dixisset! Singula quaedam notavit Curtius p. 13—16, quae explicuit Naegelsbachius, sed insolentiora esse non potuit negare.

Etiam Nestoris orationem tum tantummodo convenire, si Agamemnoni ad pugnandum excitanti nonnulli Graeci se opposuerint (v. 345 *ἄρχευ' Ἀργείοισι κατὰ κρατερὰς ὑσμίνας, τούσδε δ' ἔα φθινύθειν, ἕνα καὶ δύο* etc.); eum magno sed inepto hiatu incipere *ὢ πόποι, ἦ δὴ παισὶν ἐοικότες ἀγοράασθε νηπιάχοις*, cum tamen et ipse nihil adjiciat, nisi quod Ulixes jam attulerit, promissum a Graecis et prodigium a Jove datum; hinc utramque orationem ad argumentum simillimam esse; omnino rerum huc usque gestarum nihil a Nestore respici, ibidem exposui. Contradixit Naegelsbach. subtiliter hanc esse Ulixis et Nestoris orationum rationem contendens, ut illa consolatrix magis leniter docendo spem, quam exercitus habere debeat, demonstret, haec conviciatrix acriter increpando officium Graecorum jure jurando firmatum urgeat (p. 144. 176. 187. 292). Itaque falsum esse, quod post me Curtius p. 13 dixerit, Ulixis orationem ad Nestoreae exemplum ab imitatore confectam esse (p. 291), sed gradationem inesse naturae accommodatam (p. 187). Haec rursus subtilius, quam verius disputata sunt. Ac primum quidem, si data opera volebat ejusmodi inferre gradationem, profecto acrior oratio non Nestori danda erat, seni placido et sapienti, sed Ulixi, quem conviciis modo et verberibus cum in alios tum in Thersitam grassatum consentaneum erat animo commoto aestuare, quemadmodum bene perspexit schol. ad v. 199, ut prorsus dissentiam ab illis Naegelsbachii p. 187: »*Während Scheltworte irgend welcher Art dem von Odysseus angeschlagenen Tone widersprechen, passen sie trefflich in Nestors Munde.*« Tum illam discriminationem inter spem ab Ulixe factam, officium a Nestore inculcatum vanam esse inde patet, quod ad officium pertinent etiam promissa Graecorum ab Ulixe v. 286—288 memorata, ad spem etiam prodigia, quorum Nestor meminit v. 350—353. Porro nec Ulixem leniter agere v. 289 sq. et 298 arguunt. Postremo Naegelsbach. p. 295 sq. ita contra me disputat: »*Es scheint, als ob Köchly nach einer in den Schol. BLV berührten An-*

sicht das ἀγοράασθε lediglich auf Odysseus beziehe. Das ist aber nach V. 342 f. entschieden falsch. Nestor meint überhaupt die ganze bisherige Verhandlung einschliefslich des Streites mit Thersites. Was hilft, sagt er, all' das Reden; da wir durch Schwur und Handschlag gebunden sind, so mufs gehandelt werden.« Neque aliter ego illum locum intellexi, sed quoniam „tota illa actio" tantum una Thersitae, duabus Ulixis orationibus constat, patet gravem illam vituperationem in hunc magis fere quam in illum cadere, quamquam iniquissime, propterea quod etiam Ulixes et promissa commemoravit et ad agendum provocavit.

Postremo notaveram nec in Agamemnonis oratione rerum huc usque gestarum ullam rationem haberi; illum nec se simulate ad fugam adhortatum esse nunc tandem profiteri, sed tantum rixarum internarum facere mentionem; nec Ulixis, qui tamen solus agendo restituerit rem, nomen appellare, sed Nestori tantum immodicas laudes tribuere; omnes denique gravibus minis interpositis ad pugnandum incitare. Contra Naegelsbach. p. 296 hoc modo disputavit: »*Vornehmlich auf den Inhalt dieser Verse* (v. 360 ff.), *auf den guten Rath, welchen Nestor in taktischer Hinsicht ertheilt, beziehen sich die Lobsprüche, mit welchen nunmehr, V.* 370 *ff., Agamemnon den Nestor erhebt. Dafs er im Gegensatz zu so treuem, verständigem Rath, welcher die Macht des Heeres stärkt, der Zerwürfnisse gedenkt, welche sie lähmen, was doch, nebenbei gesagt, offenbare Rückbeziehung auf das erste Buch ist, kann doch ebenso wenig für auffallend gelten, als dafs er, was Köchly tadelt, von seiner mifslungenen Prüfung des Heeres schweigt, aus welcher nur Nachtheil erwuchsen ist.*«

Sed illud consilium, cui tantum tribuit Naegelsbach., nihil aliud continet, nisi quod ut Graecorum ita omnium gentium heroicis temporibus ita proprium fuit, ut nunquam alio modo pugnatum sit. Itaque magnopere vereor, ne v. 360—368 tunc demum adjecti sint, cum quis hoc carmen catalogo praemittere parabat. Tum discordiarum recte ita tantum meminisset, si iis factum esset, ut Agamemnon de capienda Troja desperaret. Versus 377 sq., qui ex *A*, 298. 304. *T*, 183 consuti sunt, multo probabilius vagam quandam ejus rei notionem produnt, quam eam antecedente die factam esse innuunt. Quae mala autem ex illa tentatione redundaverant, non melius poterant emendari, quam si libere dolum suum profiteretur. — Postremo Naegelsbach. antiquae simplicitatis esse dicit, quod Agamemnon Nestori, qui postremus et egregie locutus sit, non Ulixi gratias agat. Verum antiquae simplicitatis est, qui egregie egerit praeferre ei, qui egregie locutus sit.

De sex similibus, quae v. 455—483 (et septimum habemus v. 780—

785) sequuntur, singulatim dicere supersedeo. Quibus quamquam libenter Naegelsbachio concedo res diversas exornari, id quod luculenter ille p. 201 sqq. persecutus est, hanc tamen copiam, cujus parem alibi frustra quaeras, variorum florum scito ordinatori, quam eidem antiquo poëtae adscribendam esse cum Hermanno et Hauptio censeo.'

Sed de his ambigi potest. Ceteris vero, quae quantum potui accuratissime tractavi, diligenter pensitatis quis non videt, si quidem unus poëta hos 483 versus scripsit, eum tantum abesse ut nihil, ut tantum non omnia inepte molitus sit? Itaque adhuc sententiam teneo olim propositam, priorem hujus libri partem e duobus carminibus primitus diversis, sed partim similibus indeque mutuo interpolatis a Pisistrateis contaminatam esse.

Prius carmen, omnibus rejectis, quae aut postea addita videntur aut ex altero carmine recipi poterant, tale fere fuisse etiamnunc conjicio: 1—47 Agamemnon somnio excitatus, 87—94 exercitum adjuvante Ossa ipse convocat; tum 55+109 *τοὺς ὅγε συγκαλέσας ἔπε' Ἀργείοισι μετηύδα*; ejus oratio: 110. 56 (ita scribendus: *κέκλυτέ μευ. θεῖός μοι* etc.). 57—71. 116—123. 125—129. 139. 382—387. 332 (fortasse ita scriptus: *σήμερον, εἰσόκεν* etc. coll. 29. 37. 66); tum 142+144 *ὣς φάτο· κινήθη δ' ἀγορὴ φὴ κύματα μακρά* (quo facto illud ineptum *θαλάσσης* ejicitur). 145 et 146 populus secum murmurat, donec 211—238 (sed 212 *Θερσίτης δ' ἄρα μ.* seu tale quid) ceteris cunctantibus Thersita surgit, quem reprimit et castigat Ulixes 243—251 (aut 243—249. 254—256). 257—278 probantibus Graecis, quos jam et excusat et leniter admonet Ulixes 279+283 *ἔστη, ἐΰφρονέων δ' ἀγορήσατο καὶ μετέειπεν.* 284 et 285. 289—298. 331 et 332; sed cum, quae gravissima sunt, oblitus esset, promissum Graecorum et faustum Jovis omen, recte simul cum Thersita vituperatur a Nestore 336—359. Tum sequitur post Agamemnonis alteram orationem 369—376. 379—381. 388—393 coenae et sacrificii et profectionis in bellum descriptio 394—452, cui duae tresve parabolae adjiciebantur.

Alterum carmen haec comprehendebat: 48—52. 95—109 Graecis congregatis Agamemnon surgit, sceptro avito instructus, quod accuratius describitur, quoniam eo usurus est Ulixes; Agamemnonis oratio 110—115. 134—141, qua serio ad fugam hortatur; tum 142. 147—159. 163. 165—180. 182—192. 198—202. 207—210 Graeci eam paraturi ab Ulixe Minerva adjuvante retinentur; qui 211+278 *ἄλλοι μέν ῥ' ἕζοντ'· ἀνὰ δ' ὁ πτολίπορθος Ὀδυσσεύς.* 279—283. 299—330. 333—335 mentione ora-

culi facta Graecos confirmat, ut jam omnes ad bellum parati sint: πᾶσι δ' ἄφαρ πόλεμος γλυκίων γένετ' ἠὲ νέεσθαι ἐν νηυσὶ γλαφυρῇσι φίλην ἐς πατρίδα γαῖαν 453 sq. Hinc similiter profectio parabolis illustrata sequi poterat.

Quomodo autem acciderit, ut haec duo carmina commixta sint, vel nunc meis iisdem verbis p. 76 sq. concludere liceat: »*So hatten diese Lieder, selbst wenn wir sie möglichst selbstständig und in der Ausführung getrennt annehmen, viele gemeinsame Züge. In beiden beruft Agamemnon eine Volksversammlung; in beiden hält derselbe eine Rede; in beiden spricht, rettet, braucht den Scepter Odysseus; in beiden wird ein Zeichen von Zeus erwähnt; beide endigen mit Rüstung und Ausmarsch; beide schliefsen sich mit Gleichnissen; beide endlich haben vereinigte Uebergangs- und Schlufspunkte* (ut 47 sq. coll. 186 sq.; 50—52 coll. 442—444; 52 coll. 94; 144 sqq. coll. 146 sqq.; 265 sq. coll. 199; 446 sqq. coll. 279 sqq.; 331 coll. 299; 394 sqq. coll. 333 sqq.; 349 coll. 300; 353 coll. 324). — *Daher konnten denn leicht beide Lieder wechselsweise Stücke aus einander aufnehmen* (ita ex priore carmine in posterius transire poterat 41—47. 87—94. 116—118. 289—298. 394—452; ex posteriore in prius 48—52. 95—109. 299—330, ut de parabolis taceamus), *und so mag denn schon der Anfang einer Verschmelzung gemacht gewesen seyn, als die Redaction der Pisistrateer eintrat. Diesen blieb nur die Wahl, entweder Eins zu cassiren, oder Beide getrennt aufzunehmen, oder sie zu contaminiren. Das Erste unterliefsen sie aus Ehrfurcht vor dem als Homerisch Ueberlieferten, das Zweite wegen der zu grofsen Aehnlichkeit und der Masse des Gemeinsamen; so blieb ihnen nur, an das Dritte die letzte Hand anzulegen. Sie zogen die doppelten Reden des Agamemnon und des Odysseus, so gut es ging, zu Einer zusammen; schoben die Lieder in einander; und um noch besser das Widerstrebende zu einigen, setzten sie aus der Traumerzählung des Agamemnon und sonstigen Centonen den Rath der Greise* (53—86) *hinein, wozu in* 404—408 *eine entfernte Veranlassung lag. Dafs dabei mancher Vers und manches Versstück weggeschnitten worden, ist sehr glaublich.*« Nunc duo addo, primum Πεῖρας cogitationem versu 192 οὐ γάρ πω σάφα οἶσθ' οἷος νόος Ἀτρεΐωνος natam esse, sed utrum id factum sit jam ante Pisistrateos ab aliquo, qui versum 193 νῦν μὲν πειρᾶται, τάχα δ' ἴψεται υἷας Ἀχαιῶν adscripserit, an hic ipse versus ab illis additus sit, certo dici nequit. Sed quam quaestionem olim Lachmannus Darmstadii movit, num alterum carmen alterius parodia sit, eam quidem vel ex iis, quae modo collata sunt, ita dijudicare licet, ut prius carmen antiquius habendum sit, ad cujus imitationem recentior poëta posterius confecerit.

INDEX LECTIONUM

IN

LITTERARUM UNIVERSITATE TURICENSI

INDE

A DIE XXVIII. MENSIS OCTOBRIS MDCCCL

USQUE

AD DIEM XX. MENSIS MARTII MDCCCLI

HABENDARUM.

RECTOR MAGNIFICUS: A. Schweizer, Dr.

I. Ordinis Theologorum.

Decanus: O. F. Fritzsche, Dr. Theol.

1. *Professorum ordinariorum:*

F. Hitzig, Dr. Theol.

1) Introductionis in Veteris Testamenti libros partem specialem quaternis per hebdomadem horis tradet.
2) Jesajæ vaticinia quinis p. h. horis interpretari perget.
3) Exercitationes V. T. exegeticas singulis horis instituet.
4) Epistolas ad Galatas et Colossenses binis horis interpretabitur.
5) Grammaticam Syriacam singulis horis docebit.

J. P. Lange, Dr. Theol.

1) Pauli secundam ad Corinthios epistolam ternis horis explanabit.
2) Aetatis apostolorum historiam quaternis horis enarrabit.
3) Dogmaticen philosophicam quinis horis tradet.

A. Schweizer, Dr. Theol.

1) Jesu vitam quaternis horis enarrabit.
2) Homileticen quaternis horis docebit.
3) Exercitationes homileticas binis horis moderabitur.

O. F. Fritzsche, Dr. Theol.

1) Introductionem in Novum Testamentum quaternis horis tradet.
2) Exercitationes N. T. exegeticas binis horis moderabitur, epistolam ad Romanos explicaturus.
3) Historiæ ecclesiasticæ partem posteriorem senis horis enarrabit.